

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор
Хмельницького університету
управління та права
імені Леоніда Юзькова

Олег ОМЕЛЬЧУК

2021 р.

ВИСНОВОК

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
щодо дисертаційного дослідження **ЛУЧКОВСЬКОГО Валентина
Вікторовича** на тему **«Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві»**,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081
Право у галузі знань 08 Право, затвердженої вченою радою
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
29 жовтня 2018 року (протокол № 3)

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового семінару кафедри цивільного права та
процесу і кафедри міжнародного та європейського права Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова
від «21» вересня 2021 року

ПРИСУТНІ:

Якимчук С. О., заступник завідувача кафедри цивільного права та процесу, канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу (*головуюча на засіданні*); Гринько С. Д., завідувач кафедри цивільного права та процесу, доктор юрид. наук, проф.; Черняк О.Ю., завідувач кафедри міжнародного та європейського права, канд. юрид. наук, доц.; Лозінська С. В., вчений секретар університету, доцент кафедри міжнародного та європейського права, канд. юрид. наук, доц.; професори кафедри цивільного права та процесу: Ватрас В. А., докт. юрид. наук, проф., Нагнибіда В. І., докт. юрид. наук, доцент Бондаренко-Зелінська Н. Л., канд. юрид. наук, доц.; Білоусов Ю. В., канд. юрид. наук, проф.; доценти кафедри цивільного права та процесу: Чорна Ж. Л., канд. юрид. наук, доц.; Трач О. М., канд. юрид. наук, доцент; Анікіна Г. В., канд. юрид. наук; Гарієвська М. Б. канд. юрид. наук; Сердечна І. Л. канд. юрид. наук, доц.; доцент кафедри міжнародного та європейського права Іванова В. А., канд. юрид. наук, доцент; Іваницький А.М., докт. філософії, в.о. старшого викладача кафедри міжнародного та європейського права, Кірик А.Ю., асистент кафедри міжнародного та європейського права.

Запрошені для участі у спільному засіданні кафедри цивільного права та процесу і кафедри міжнародного та європейського права з правом вирішального голосу: ректор університету Омельчук О. М., доктор юрид. наук, проф.; завідувач кафедри трудового, господарського та земельного права наук Костяшкін І. О., доктор юрид. наук, проф.

З присутніх – 5 докторів юридичних наук та 11 кандидатів юридичних наук, 1 доктор філософії – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційного дослідження аспіранта Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова Лучковського Валентина Вікторовича на тему «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві», виконаного в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова та поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право щодо рекомендації до розгляду та захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

СЛУХАЛИ:

заступника завідувача кафедри цивільного права та процесу, канд. юрид. наук, доцент кафедри цивільного права та процесу Якимчук С.О., яка повідомила присутніх про те, що Лучковський Валентин Вікторович, 1969 року народження, у 1995 році закінчив Національну юридичну академію (на даний час – Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого; Харків, Україна) за спеціальністю «Правознавство» і здобув кваліфікацію спеціаліст. З 2018 року по сьогоднішній день є аспірантом кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова. З квітня 1998 року по теперішній час займається адвокатською діяльністю. Керуючий партнер Адвокатського об'єднання «Лучковський і партнери». Третейський суддя Постійно діючого третейського суду при Хмельницькій торгово-промисловій палаті. Член Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Тема дисертаційного дослідження «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві» була затверджена вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 29 жовтня 2018 року (протокол № 3).

Науковий керівник – професор кафедри цивільного права та процесу, доктор юридичних наук, професор Ватрас Володимир Антонович.

Дисертація виконана відповідно до наукової теми кафедри цивільного права та процесу 2017-2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105, що є складовою частиною

наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103).

СЛУХАЛИ:

виступ аспіранта Лучковського В. В., який доповів присутнім основний зміст дисертаційного дослідження, зокрема обґрунтував актуальність теми дослідження, науково-теоретичну та практичну значимість досліджуваної проблеми, визначив мету та задачі дослідження, основні положення, які виносяться на захист, висвітлив методологічну основу дисертації, охарактеризував ступінь наукової розробки проблеми на сучасному етапі, виклав основні результати дослідження та сформулював висновки і рекомендації, відповів на запитання науково-педагогічних працівників кафедр.

Зокрема він зазначив, що на сучасному етапі розвитку сімейного законодавства України, відбувається зміна підходів до визнання з боку держави союзів жінки та чоловіка, спрямованих на створення сім'ї. Якщо раніше правові наслідки визнавалися виключно за шлюбом, укладеним та зареєстрованим у встановленому законом порядку (спочатку – релігійним шлюбом, в подальшому – шлюбом, який зареєстрований органами державної реєстрації актів цивільного стану), а інші форми співжиття або засуджувалися, або не визнавалися як такі, які мають юридичне значення, то на даний час в Україні та державах Європейського Союзу відбувається розширення правових підстав створення сім'ї. Зокрема, протягом останнього часу в сімейному праві держав Європейського Союзу відбувається визнання нових сімейних союзів, таких як одностатеві шлюби та зареєстровані цивільні партнерства, а також визнання «традиційних» форм сімейних відносин, таких як релігійні шлюби (останні – передусім в державах Європи із значною роллю церкви). В Україні такі форми співжиття тільки обговорюються на рівні правової доктрини та окремих законопроектів, розроблених громадськими організаціями, однак поряд із цим в законодавстві України визнано правові наслідки за такою формою сімейного співжиття як фактичні шлюбні відносини. Останні відомі українській правовій традиції ще в період дії норм римського приватного права на землях Північного Причорномор'я, а надалі – через рецепцію цих норм канонічним правом й на інших українських землях). Дійсно, одним із найдавніших сімейних союзів, який не є шлюбом, є проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без дотримання встановленого законодавством порядку укладення шлюбу (через здійснення релігійних обрядових дій, укладення угоди, реєстрацію в державних органах тощо). Зважаючи на те, що ст. 21 Сімейного кодексу України визнає єдиною формою шлюбу шлюб, зареєстрований в органах державної реєстрації актів цивільного стану, а інші форми сімейних відносин, в тому числі і ті, які ґрунтуються на релігійних нормах або на спільному проживанні або цивільно-правовому договорі партнерства, сімейне законодавство України не визнає

такими, що призводять до виникнення прав та обов'язків подружжя. В той же час, як свідчить попередня (і сучасна) практика юридичне невизнання інших сімейних союзів не впливає на те, що особи, які в вступають у відповідні суспільні відносини отримують ряд прав та обов'язків, які хоч і не є подружніми, але є близькими до них. Чинний Сімейний кодекс України визнає ряд правових наслідків фактичного шлюбу, аналогічних тим, які виникають у зв'язку із укладенням зареєстрованого шлюбу, передусім у сфері визначення правового режиму майна, набутого у фактичних шлюбних відносинах, а також у частині виникнення аліментних зобов'язань щодо фактичного подружжя. В той же час, зважаючи на те, що відповідно до ч. 2 ст. 9 Сімейного кодексу України, особи, які проживають однією сім'єю можуть врегулювати свої сімейні (родинні) відносини за договором (що зумовлює можливість виникнення й інших правових наслідків у фактичного шлюбу).

Однак, як свідчить досвід країн ЄС, легалізація фактичних шлюбних відносин в Україні є недостатньою і їх учасники залишаються дискримінованими порівняно із подружжям у зареєстрованому шлюбі, особливо у спадкових та особистих немайнових відносинах, які виникають між ними. Необхідність вироблення компромісу між кращим правовим регулюванням таких відносин і захистом учасників нешлюбних сімейних союзів та забезпеченням пріоритету зареєстрованого шлюбу як єдиної підстави виникнення подружніх прав та обов'язків, підтверджує актуальність досліджень у сфері правового регулювання фактичних шлюбних відносин у сімейному праві.

В. В. Лучковський наголосив, що проблематика правової природи фактичних шлюбних відносин у сімейному праві викликає значний інтерес науковців – представників сімейно-правової доктрини. Зокрема, різні аспекти, пов'язані з проблематикою фактичних шлюбних відносин у сімейному праві, розглядаються у працях багатьох науковців у сфері сімейного права, передусім такі питання, як окремі теоретико-правові та прикладні проблеми визначення правової природи та наслідків фактичних шлюбних відносин у сімейному праві (в тому числі поняття фактичних шлюбних відносин, їх співвідношення із іншими сімейними відносинами, окремі історичні аспекти розвитку законодавства, яке діяло на українських землях і регулювало фактичні шлюбні відносини, зарубіжного досвіду правового регулювання фактичних шлюбних відносин, процесуальних аспектів фактичних шлюбних відносин, особливостей реалізації окремих сімейних прав учасниками фактичних шлюбних відносин тощо. Однак, не усі проблемні моменти реалізації положень сімейного законодавства про фактичні шлюбні відносини, а також теоретико-правові проблеми визначення їх правової природи, отримали належне дослідження у правовій доктрині.

У зв'язку із вище викладеним здобувач зробив висновок, що дослідження питання фактичних шлюбних відносин у сімейному праві є актуальним, має важливе теоретичне та практичне значення, що зумовило

доцільність його проведення на рівні дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії з права

Відповідно до поставлених у роботі завдань було зроблено такі висновки, які виносяться на захист.

Здобувачем встановлено, що фактичні шлюбні відносини – це правовідносини жінки та чоловіка, спрямовані на виникнення сімейних прав та обов'язків, однак які не зареєстровані у органах державної реєстрації актів цивільного стану, а отже – не мають державного захисту в аспекті визнання за ним усіх правових наслідків шлюбу; такий правовий захист (державне визнання) стосується лише окремих майнових прав та обов'язків щодо спільно набутого майна та аліментних зобов'язань.

Також учасники фактичних шлюбних відносин повинні досягти 18-річного віку (однак допускаються відповідні відносини між особами 16-18 річного віку, якщо встановлення відносин між ними судом, відповідає інтересам цих осіб), мати дієздатність, в окремих випадках не перебувати у зареєстрованому шлюбі чи/та іншому фактичному шлюбі з іншими особами, а також не відноситися до осіб, визначених у ст. 26 Сімейного кодексу України як таких, що не можуть перебувати у шлюбі між собою.

За результатами проведеного дослідження дисертантом доведено, що фактичним шлюбним відносинам притаманні наступні ознаки: строк, тобто період існування фактичних шлюбних відносин, коли жінка та чоловік перебувають у сімейних відносинах без реєстрації шлюбу; неанонімність, тобто взаємне виявлення подружніх відносин перед третіми особами; намір встановити стійкі відносини, притаманні шлюбу через наявність усталених відносин між учасниками фактичних шлюбних відносин, про що свідчить постійність та безперервність стосунків між чоловіком та жінкою, спільне проживання, об'єднаність жінки та чоловіка спільним побутом; ведення чоловіком та жінкою спільного господарства, спільного сімейного бюджету, взаємний характер турботи, утримання та піклування, наявність спільних дітей, їх спільне виховання; різностатевість (у фактичних шлюбних відносинах можуть перебувати тільки жінка та чоловік) та моногамність (відсутність зареєстрованого в органах державної реєстрації актів цивільного стану шлюбу як між особами, що спільно проживають, так і з будь-якою іншою особою); наявність правових наслідків шлюбу, якими є:

1) правові наслідки майнового характеру: спільність набутого у фактичних шлюбних відносинах майна, право на утримання з боку іншого учасника фактичних шлюбних відносин, спільні права як батьків щодо дитини, права на утримання і на усиновлення дитини, а також інші майнові права та обов'язки, передбачені договором жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі щодо визначення правового режиму майна або про утримання у фактичних шлюбних відносинах;

2) правові наслідки немайнового характеру: права на материнство та батьківство, на повагу до своєї індивідуальності, на фізичний та духовний

розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку, на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї, на свободу та особисту недоторканність, обов'язок піклуватися про сім'ю, однак формально вони не визначені на рівні сімейного законодавства, як такі, що належать фактичному подружжю. в той же час, учасник фактичних шлюбних відносин має право на зміну прізвища на загальних підставах, а не в порядку, визначеному Сімейного кодексу України.

Також, в результаті дослідження встановлено, що в Україні правове регулювання фактичних шлюбних відносин відбувалося вже в період існування грецьких міст-держав Північного Причорномор'я відповідно до норм римського права (інститут конкубітату), однак до 1917 року для осіб, які знаходилися у таких відносинах, а також дітей такі відносини не створювалися жодних правових наслідків шлюбу — законодавство визнавало виключно церковний шлюб як єдину підставу виникнення прав та обов'язків подружжя, батьків та дітей. Лише в кінці XVIII ст. відбувається часткове зрівнювання прав та обов'язків дітей, народжених у шлюбі та поза шлюбом в частині права на виховання та утримання. Заміна церковного шлюбу на шлюб, зареєстрований органами реєстрації актів цивільного стану як на єдину підставу виникнення прав та обов'язків подружжя, що відбулася у зв'язку із змінами сімейного законодавства у 1917–1926 роках, призвела до часткового визнання фактичних шлюбних відносин (в частині прав та обов'язків подружжя) і остаточного відділення правового статусу батьків та дітей від наявності зареєстрованого шлюбу між батьками дитини. Лише в період з 1944 по 1969 року держава повертається до радикального невизнання правових наслідків фактичних шлюбних відносин навіть в частині правового статусу дитини, народженої у таких відносинах. Прийняття чинного Сімейного кодексу України зумовило визнання за фактичними шлюбними відносинами ряду правових наслідків у майновій та особистій немайновій сфері, зокрема щодо спільності набутого у цих відносинах майна, надання можливості урегулювати правовий режим майна договором, а також щодо аліментних прав та права на усиновлення.

Також, здобувачем під час дослідження встановлено, що зарубіжний досвід правового регулювання фактичних шлюбних відносин дозволяє вказати на тому, що фактичні шлюбні відносини можуть визнаватися як такі, що мають юридичні наслідки як у випадку їх реєстрації, так і через їх визнання в судовому порядку. При цьому, права фактичного подружжя в цілому вужчі за права подружжя у зареєстрованому шлюбі і як правило стосуються спільності майна, набутого у фактичних шлюбних відносинах, права на утримання та спадкування, а в окремих випадках – також право на спільне усиновлення дітей. Допускається розширення або звуження прав учасників фактичних шлюбних відносин через укладання договору (договорів). Формування та легалізація інституту фактичних шлюбних відносин в цілому викликане як змінами у соціально-економічному житті

суспільства, так і в практиці Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях визнав, що поняття сім'ї не обмежується стосунками на основі шлюбу і може охоплювати інші «сімейні» *de facto* зв'язки, коли сторони проживають разом поза шлюбом.

Поміж іншого, досліджено, що Сімейний кодекс України передбачає рівність майнових прав та обов'язків учасників фактичних шлюбних відносин та подружжя у зареєстрованому шлюбі, передбачаючи презумпцію спільності майна, набутого у відповідних правовідносинах за винятками, коли відповідне майно є особистою приватною власністю одного учасника фактичних шлюбних відносин. В той же час, на практиці виникають труднощі із реалізації відповідних майнових прав та обов'язків учасниками фактичних шлюбних відносин, які викликані невстановленістю факту перебування у цих відносинах в момент реалізації цих прав та обов'язків, що зумовлює у тому числі укладення відповідних договорів без згоди іншого учасника фактичних шлюбних відносин та всупереч його інтересам. На думку дисертанта, зазначену проблему можна вирішити через запровадження інституту договору фактичного подружжя, який з одного боку стане альтернативою шлюбного договору, однак для фактичного подружжя, а з другого – зумовлюватиме презумпцію виникнення фактичних шлюбних відносин з моменту укладання відповідного договору та їх припинення – з моменту його припинення. При цьому, слід передбачити державну реєстрацію укладання та припинення договору фактичного подружжя.

Також, здобувачем під час дослідження встановлено, що аліментні майнові права та обов'язки не залежать від того, в якому шлюбі особи знаходяться, в зареєстрованому, чи у фактичних шлюбних відносинах. Для суду, обов'язковою вимогою є доведеність факту перебування у фактичних шлюбних відносинах. У випадку відсутності доказів існування фактичного шлюбу між особами, суд може відмовити в утриманні одного з фактичного подружжя, навіть якщо у осіб є спільна дитина. Вважаємо, що необхідно закріпити у ст. 91 Сімейного кодексу України положення про те, що учасники фактичних шлюбних відносин повинні матеріально підтримувати один одного та мають право на утримання у разі який один з учасників є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із учасників може надавати матеріальну допомогу, а також в разі вагітності, право брати участь у витратах на лікування відповідно до ст. 90 Сімейного кодексу України; уточнити поняття «тривалий час» знаходження у фактичних шлюбних відносинах, визначивши, що тривалість перебування у фактичних шлюбних відносин, що надає право на надання утримання у разі непрацездатності, яка виникла за час фактичних шлюбних відносин, повинна становити не менше року. Також слід передбачити, що на правовідносини щодо надання утримання, передбаченого цією статтею поширюються положення Глави 9 Сімейного кодексу України, в тому числі в частині укладення договору про надання утримання. Закріплення цих положень дозволить уникнути неоднозначного тлумачення норм

Сімейного кодексу України судами при вирішенні справ щодо утримання учасників фактичних шлюбних відносин та урівняє їх правовий статус у цій сфері із правовим статусом подружжя у зареєстрованому шлюбі.

Також, в результаті дослідження встановлено, що одним із правових наслідків перебування у фактичних шлюбних відносинах є отримання права на спадкування за законом у четверту чергу як «особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини», на відміну від подружжя у зареєстрованому шлюбі, що є спадкоємцями за законом першої черги. З метою усунення дискримінації учасників фактичних шлюбних відносин, які повною мірою урівняні у правовому статусі в аспекті володіння, користування та розпорядження набутим майном, а також реалізації аліментних зобов'язань, пропонуємо надати їм права спадкоємців за законом першої черги. Також запропоновано надати їм можливість скласти заповіт подружжя, що дозволить краще захистити їх права як власників набутого у фактичних шлюбних відносинах майна.

За результатами проведеного дослідження дисертантом доведено, що питання щодо наявності в учасників фактичних шлюбних відносин особистих немайнових прав є дискусійним в правовій доктрині – частина науковців зазначають, що в цілому учасники фактичних шлюбних відносин мають ті ж права, що й подружжя в зареєстрованому шлюбі, інші – що мають такі права лише частково, також значна частина науковців заперечує наявність відповідних прав та обов'язків в учасників фактичних шлюбних відносин. Можна визнати, що дійсно, чинна редакція Сімейного кодексу України не містить прямої вказівки на прирівнювання учасників фактичних шлюбних відносин до подружжя у зареєстрованому шлюбі в аспекті поширення на перших особистих немайнових прав подружжя; правовий статус учасників фактичних шлюбних відносин обмежується наявністю у останніх лише окремих майнових прав. В той же час, виходячи із самої сутності фактичних шлюбних відносин як сімейних відносин, відносин, які виникають з метою реалізації сімейних прав та обов'язків, можна не погодитися із тим, що вони виникають лише задля здійснення окремих майнових прав.

Дисертант вважає, що учасники фактичних шлюбних відносин мають такі особисті немайнові права: на встановлення походження дитини від батька – учасника фактичних шлюбних відносин з матір'ю дитини та право спільного усиновлення дитини аналогічно тому, як подібне усиновлення здійснює подружжя у зареєстрованому шлюбі, які прямо визначені у сімейному законодавстві та непоіменовані особисті немайнові права та обов'язки учасників фактичних шлюбних відносин, такі, як право на материнство, право на батьківство, право на розподіл сімейних обов'язків та на спільне вирішення питань сім'ї, зміст яких вужчий за відповідні права подружжя; інші особисті немайнові права, визначені як відповідні права подружжя, фактично можуть належати учасникам фактичних шлюбних відносин (крім права на зміну прізвища в порядку

Сімейного кодексу України), однак не є такими, що потребують правового визначення та захисту.

Дисертантом запропоновано не визначати прямо щодо наявності в учасників фактичних шлюбних відносин відповідних прав та обов'язків подружжя, однак допустити можливість при укладенні договору фактичного подружжя врегульовувати особливості реалізації учасниками фактичних шлюбних відносин своїх особистих немайнових прав, в тому числі права на материнство, батьківство, права на розподіл сімейних обов'язків та особливості спільного вирішення питань сім'ї, визначивши це в окремій статті 56-1 Сімейного кодексу України.

Також ще одним правовим наслідком перебування у фактичних шлюбних відносин повинен стати особливий порядок їх припинення. З цією метою доцільно визначити, що фактичні шлюбні відносини припиняються внаслідок смерті одного з учасників фактичних шлюбних відносин або оголошення його померлим, також можуть бути припинені з ініціативи обох або одного із їх учасників, якщо вони не мають спільних дітей. У разі наявності між учасниками фактичних шлюбних відносин договору фактичного подружжя, фактичні шлюбні відносини можуть бути припинені лише шляхом припинення цього договору. У випадку, якщо учасники фактичних шлюбних відносин мають дітей, вони для припинення фактичних шлюбних відносин повинні подати до суду заяву про припинення фактичних шлюбних відносин разом із письмовим нотаріально посвідченим договором про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей (у випадках, якщо відповідні положення міститимуться у договорі фактичного подружжя подається цей договір).

Мета дисертаційного дослідження полягає у визначенні поняття, юридичної природи інституту фактичних шлюбних відносин та правових наслідків, які настають у зв'язку із визнанням факту їх наявності учасниками таких відносин та судом, який розглядає справу про встановлення факту, який має юридичне значення, формулювання наукових висновків та пропозицій щодо удосконалення сімейного законодавства України з предмету дослідження.

За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист, зокрема:

у перше:

1) визначено поняття «учасники фактичних шлюбних відносин» як жінка та чоловік, які добровільно, без примусу вступають у правовідносини з метою виникнення сімейних прав та обов'язків, однак які не зареєстрували їх як шлюб у органах державної реєстрації актів цивільного стану;

2) визначено поняття «правові наслідки фактичних шлюбних відносин» як зміни у правовому статусі жінки та чоловіка, які відбуваються у зв'язку із їх участю у фактичних шлюбних відносинах;

3) розмежовано правові наслідки фактичних шлюбних відносин майнового та немайнового характеру – до наслідків першого виду віднесено спільність набутого у фактичних шлюбних відносинах майна, право на утримання з боку іншого учасника фактичних шлюбних відносин, спільні права як батьків щодо дитини, права на утримання і на усиновлення дитини, а також інші майнові права та обов'язки, передбачені договором жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі щодо визначення правового режиму майна або про утримання у фактичних шлюбних відносинах; до наслідків другого виду віднесено права на встановлення походження дитини від батька – учасника фактичних шлюбних відносин з матір'ю дитини та право спільного усиновлення дитини аналогічно тому, як подібне усиновлення здійснює подружжя у зареєстрованому шлюбі, які прямо визначені у сімейному законодавстві та непоіменовані особисті немайнові права та обов'язки учасників фактичних шлюбних відносин, такі, як право на материнство, право на батьківство, право на розподіл сімейних обов'язків та на спільне вирішення питань сім'ї, зміст яких вужчий за відповідні права подружжя; інші особисті немайнові права, визначені як відповідні права подружжя, фактично можуть належати учасникам фактичних шлюбних відносин (крім права на зміну прізвища в порядку Сімейного кодексу України), однак не є такими, що потребують правового визначення та захисту;

4) обґрунтовано необхідність запровадження інституту «договору фактичного подружжя» як альтернативи шлюбному договору для учасників фактичних шлюбних відносин; запропоновано визначати договір як юридичний факт, який свідчить про наявність фактичних шлюбних відносин, а момент набрання чинності цим договором – слід вважати моментом виникнення зазначених правовідносин, з цією метою слід передбачити необхідність державної реєстрації таких договорів у окремому реєстрі; поряд із цим допустити укладання учасниками фактичних шлюбних відносин інших договорів, визначених ст. ст. 64, 78, 89 Сімейного кодексу України;

5) обґрунтовано необхідність поширення положень ст. 1243 Сімейного кодексу України на учасників фактичних шлюбних відносин, передбачивши можливість укладення заповіту щодо майна, яке належить учасникам фактичних шлюбних відносин на праві спільної сумісної власності;

удосконалено:

б) поняття фактичних шлюбних відносин як правовідносин жінки та чоловіка, що спрямовані на виникнення сімейних прав та обов'язків, однак які не зареєстровані у органах державної реєстрації актів цивільного стану, а отже – не мають державного захисту в аспекті визнання за ними усіх правових наслідків шлюбу (крім окремих майнових прав та обов'язків щодо спільно набутого майна та аліментних зобов'язань);

7) перелік вимог, яким мають відповідати учасники фактичних шлюбних відносин, зокрема такими вимогами визначені наступні: вони повинні досягти 18-річного віку (однак допускаються відповідні відносини між особами 16-18 річного віку, якщо встановлення відносин між ними судом, відповідає інтересам цих осіб), мати дієздатність, в окремих випадках не перебувати у зареєстрованому шлюбі чи/та іншому фактичному шлюбі з іншими особами, а також не відноситися до осіб, визначених у ст. 26 Сімейного кодексу України як таких, що не можуть перебувати у шлюбі між собою;

8) існуючі в юридичній доктрині підходи щодо визначення ознак фактичних шлюбних відносин, зокрема виділено такі ознаки фактичних шлюбних відносин як: строк, тобто період існування фактичних шлюбних відносин, коли жінка та чоловік перебувають у сімейних відносинах без реєстрації шлюбу (має значення для відмежування фактичних шлюбних відносин від інших форм співжиття, однак не є обов'язковою ознакою); неанонімність, тобто взаємне виявлення подружніх відносин перед третіми особами; намір встановити стійкі відносини, притаманні шлюбу через наявність усталених відносин між учасниками фактичних шлюбних відносин; різностатевість та моногамність (для окремих зарубіжних держав ця ознака не має значення); наявність правових наслідків шлюбу у сфері визначення правового режиму спільно набутого майна та визнання аліментних зобов'язань у фактичних шлюбних відносинах;

9) позиції науковців щодо наявності в учасника фактичних шлюбних відносин права на спадкування майна померлого учасника фактичних шлюбних відносин за законом не в четверту, а в першу чергу поряд із такими спадкоємцями, як батьки, діти та подружжя при збереженні спадкування за четвертою чергою колишнього учасника фактичних шлюбних відносин, який прожив тривалий час із спадкодавцем;

набуло подальшого розвитку:

10) дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання підстав та правових наслідків фактичних шлюбних відносин у державах Європейського Союзу, суміжних з Україною держав та США, в частині наукового дослідження досвіду США у врегулюванні фактичних шлюбних відносин, можливості врахування зарубіжного досвіду в сімейному законодавстві України;

11) дослідження змісту законодавства, яке діяло на українських землях і врегульовувало фактичні шлюбні відносини в частині наукового дослідження періоду дії законодавства Великого князівства Литовського, Гетьманщини, Австро-Угорської імперії;

12) наукові позиції щодо розуміння впливу практики Європейського суду з прав людини на відновлення в європейському законодавстві інституту фактичних шлюбних відносин у вигляді зареєстрованого цивільного партнерства;

13) погляди науковців щодо правосуб'єктності учасників фактичних шлюбних відносин щодо розпорядження майном, яке знаходиться у

спільній сумісній власності в частині обґрунтування необхідності надання згоди учасником фактичних шлюбних відносин на розпорядження іншим учасником фактичних шлюбних відносин спільним майном;

14) позиції науковців, які визначають необхідність розширення аліментних зобов'язань учасників фактичних шлюбних відносин іншими обов'язками, які має подружжя у зареєстрованому шлюбі.

По закінченню доповіді присутніми було поставлено до аспіранта Лучковського В. В. такі питання:

Трач О.М., к. ю. н., доцент: Ви пишете про конкретний перелік вимог, який повинен ставитися до учасників фактичних шлюбних відносин, в тому числі щодо мінімального віку, дієздатності, відсутності споріднення. В той же час, виникає питання, який сенс цих пропозицій, якщо ці відносини можуть існувати поза сферою правового регулювання і про їх встановлення сторони або один із учасників просять суд лише у випадку необхідності встановлення правового режиму набутого майна або в разі вирішення питання про утримання або спадкування?

Відповідь: Дякую за запитання. Сенс цієї пропозиції полягає в наступному: суд при встановленні факту перебування осіб у фактичних шлюбних відносин буде враховувати досягнення їх учасниками 18-річного віку (або віку 16-18 років, якщо встановлення відносин між ними судом, відповідає інтересам цих осіб), наявність цивільної дієздатності, непереходу у зареєстрованому шлюбі чи/та іншому фактичному шлюбі з іншими особами, а також невіднесення до осіб, визначених як таких, що не можуть перебувати у шлюбі між собою. Звичайно, фактичними учасниками фактичних шлюбних відносин можуть бути й особи, які не відповідають встановленим вимогам, однак такі особи не отримують відповідного правового захисту від держави через визнання факту перебування у фактичних шлюбних відносинах і належності ряду майнових та особистих немайнових прав та обов'язків, які випливають із даного юридичного факту.

Чорна Ж.Л., к. ю. н., доцент: В чому полягає новизна даного дисертантом визначення фактичних шлюбних відносин порівняно із іншими визначеннями, які існують у правовій доктрині?

Відповідь: Дякую за запитання. В дисертації запропоновано визначати фактичні шлюбні відносини як правовідносини жінки та чоловіка, що спрямовані на виникнення сімейних прав та обов'язків, однак які не зареєстровані у органах державної реєстрації актів цивільного стану, а отже – не мають державного захисту в аспекті визнання за ними усіх правових наслідків шлюбу (крім окремих майнових прав та обов'язків щодо спільно набутого майна та аліментних зобов'язань). Інші визначення, вказані в правовій доктрині пов'язують фактичні шлюбні відносини із постійним спільним проживанням, веденням спільного господарства, взаємним матеріальним забезпеченням та піклуванням, націленістю на

сімейну модель організації побуту, незважаючи на недотримання відповідних процедур, визначених законом, стабільністю та публічністю, однак основним для відмежування фактичних шлюбних відносин від інших форм співжиття є спрямованість їх на виникнення сімейних прав та обов'язків, а такими є лише три форми сімейних відносин: шлюб, фактичні шлюбні відносини та відповідні відносини між одностатевими парами. В той же час, у поданому визначенні фактичних шлюбних відносин уточнено, що це має бути саме союз жінки та чоловіка, який не зареєстрований в органах державної реєстрації актів цивільного стану.

Іванова Р.Ю., к. ю. н., доц.: Яку практику Європейського Суду з прав людини Ви використовували для дослідження досвіду правового регулювання фактичних шлюбних відносин?

Відповідь: Дякую за запитання. У дисертації використані матеріали прав Європейського суду з прав людини «Джонстон та інші проти Ірландії», «Кіган проти Ірландії», «Кроон та інші проти Нідерландів», «К. та Т. проти Фінляндії», «Х, Y та Z проти Сполученого Королівства», «Бугханемі проти Франції», «Юнер проти Нідерландів», «Ельсхольц проти Німеччини», «Шальк і Копф проти Австрії», «М. С. Прокопович проти Російської Федерації», «Гавриков проти Російської Федерації», «Вальдгардт проти Російської Федерації».

Бондаренко-Зелінська Н. Л., к. ю. н., доцент: В дисертації Ви часто використовуєте поняття «правовий захист (державне визнання)» для позначення особливостей фактичних шлюбних відносин. Що Ви вкладаєте у дане визначення?

Відповідь: Дякую за запитання. Під поняттям «правовий захист (державне визнання)» я розумію можливість визнання за фактичними шлюбними відносинами відповідних правових наслідків, в тому числі і можливість встановлення самого факту перебування у таких відносинах, наявність у зв'язку із цим відповідних майнових та особистих немайнових прав в учасників фактичних шлюбних відносин, можливість захисту цих прав в судовому порядку, в тому числі через встановлення права власності на певне майно, визнання права на утримання за певною особою, визнання спадкоємцем певної особи, визнання можливості спільного усиновлення дитини або визнання батьківства за особами, які подали відповідну спільну заяву про визнання дитини.

Лозінська С.В., к. ю. н., доц.: Ви пропонуєте надавати можливість бути спадкоємцем першої черги особам, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах незалежно від тривалості перебування у них перед відкриттям спадщини Чи не вважаєте Ви, що це може порушити права інших спадкоємців померлої особи, в тому числі дружини, чоловіка?

Відповідь: Дякую за запитання. На мою думку, тривалість перебування у фактичних шлюбних відносинах не повинна мати значення

для визнання пережившого учасника фактичних шлюбних відносин спадкоємцем першої черги, так само як і не має значення тривалість перебування у шлюбі за цих самих обставин. На мою думку порушень прав інших спадкоємців в даному випадку не виникне: батьки та діти померлої особи залишаться спадкоємцями першої черги, а якщо померла особа перебувала у зареєстрованому шлюбі на момент смерті особи, ми не можемо говорити про можливість визнання з боку суду фактично існуючих фактичних шлюбних відносин. В такому випадку, спадкувати у першу чергу буде саме подружжя, а учасник фактичних шлюбних відносин, не матиме право на спадкування.

Нагнибіда В.І., д. ю. н., доцент: Чому досліджуючи зарубіжний досвід правового регулювання підстав та правових наслідків фактичних шлюбних відносин у державах Європейського Союзу, суміжних з Україною держав та США, Ви дослідчили серед суміжних держав лише угорський досвід?

Відповідь: Дякую за запитання. Єдиною сусідньою з Україною державою, законодавством якої передбачені правові наслідки фактичного проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу, є Угорщина, оскільки такі держави, як Польща, Словаччина, Румунія, Білорусь, Російська Федерація та Молдова не визнають правових наслідків за фактичними шлюбними відносинами. У зв'язку із цим, було досліджено саме угорський досвід, а також правовий досвід інших держав Європейського Союзу, де визнаються фактичні шлюбні відносини, в тому числі Німеччини, Франції, Швеції, Норвегії, Португалії, Іспанії, Бельгії, також досліджено досвід США, Куби, Аргентини, Уругваю, Південно-Африканської республіки та Нової Зеландії.

ВИСТУПИЛИ:

професор кафедри цивільного права та процесу, доктор юридичних наук, професор Ватрас Володимир Антонович, як науковий керівник, зробив коротку характеристику дисертації та особи здобувача.

Аспірантом Лучковським Валентином Вікторовичем повністю виконано індивідуальний план навчальної роботи, що відповідає навчальному плану Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова підготовки фахівців освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 Право аспірантури. Він відвідував лекції та семінарські заняття, які проводили науково-педагогічні працівники університету.

Лучковський В. В. своєчасно та повністю виконував всі розділи індивідуального плану наукової роботи, що підтверджується висновками кафедри цивільного права та процесу на підставі звітів аспіранта та атестаційних листів наукового керівника.

Проведене дослідження відповідає вимогам актуальності, оригінальності підходу дослідження, а отримані результати

характеризуються ознаками наукової новизни. Попри наявність низки дисертаційних робіт щодо окремих аспектів правового регулювання фактичних шлюбних відносин, комплексного дослідження фактичних шлюбних відносин в сімейному праві не було здійснено.

Враховуючи комплексність та системність дослідження, при розкритті обраної теми використовувалися методи: діалектичний, формально-логічний, системно-структурний, історико-правовий, порівняльно-правовий.

Дисертаційне дослідження характеризується вдалою структурою, що дозволило зупинитись не лише на вивченні проблеми в цілому, але й на окремих її аспектах та виявити взаємозв'язки між ними. Питання аналізуються послідовно, показана їх взаємообумовленість.

Про обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві», зокрема, свідчить опрацювання значного масиву наукових праць вітчизняних і зарубіжних авторів, що супроводжувалось їх критичним аналізом і аргументацією власних позицій.

При цьому аспірант оперує вітчизняними та зарубіжними публікаціями, що присвячені дослідженню окремих аспектів цієї проблематики. На особливу увагу заслуговує проведений дисертантом глибокий та послідовний аналіз нормативно-правових актів європейських країн, практики Європейського суду з прав людини із питань, пов'язаних із правовим регулюванням фактичних шлюбних відносин.

Дисертант критично оцінює положення окремих наукових робіт, а також, дотримуючись етики наукових дискусій, вступає у полеміку щодо думок, які видаються з тих чи інших причин неприйнятними. Наукові результати дисертаційної роботи отримані особисто. Для аргументації окремих положень та як підґрунтя наукової дискусії використано положення праць інших науковців, на які зроблено відповідні посилання.

Під час виконання дисертаційного дослідження аспірант дотримувався основних засад академічної доброчесності, які закріплено у п. 2.3.3 Кодексу академічної доброчесності Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Характеризуючи аспіранта особисто слід відзначити, що Валентин Вікторович у процесі підготовки дисертації проявив себе інтелектуальним та сумлінним науковцем, який спроможний з використанням різноманітного методологічного інструментарію виконувати складні дослідження на високому науковому рівні. Враховуючи наведене, науковий керівник стверджує, що висновки здобувачем у дисертації можна визнати такими, що мають характер наукової новизни, а результати дисертації мають теоретичне та практичне значення у рівні пізнання і розвитку проблем, які досліджуються.

Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою, містить власне розуміння автора щодо доцільності вдосконалення цивільного законодавства та відповідні пропозиції. В цілому, висновки проведеного

дослідження характеризуються науковою новизною. Кількість і якість висновків дисертанта свідчать про науковий характер дослідження, що відповідає науковому ступеню доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», галузі знань «Право».

Враховуючи наведене, можна стверджувати, що висновки, сформульовані Лучковським В. В. у дисертації можна визнати такими, що мають характер наукової новизни і роблять значний внесок у рівень пізнання і розвитку проблем, які досліджуються.

Тому, вважаючи на викладене слід зробити висновок, що представлене наукове дослідження Лучковського В. В. на тему «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) та Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, а тому рекомендується до захисту та надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Після цього слово було надано рецензентам дисертаційного дослідження.

Доктор юридичних наук, професор Костяшкін І. О. відзначив високий та глибокий науковий рівень дисертаційного дослідження, який відповідає рівню, змісту, науковим результатам та вимогам, що висунуті для дисертаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії.

Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації мають достатній ступінь обґрунтованості, оскільки базуються на теоретичних працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених – представників, насамперед, науки сімейного права. Зокрема, теоретичною основою дисертаційного дослідження є наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, цивільного права, сімейного права, інших галузей права.

У дисертації чітко сформульована мета. Об'єкт та предмет дослідження визначені відповідно до встановлених вимог та дозволяють всебічно проаналізувати поставлену проблему, не виходячи за межі наукової спеціальності. Дисертація Валентина Вікторовича написана грамотно, сприймається легко та з інтересом.

Основні результати дисертації достатньо повно викладено у 11 наукових працях, зокрема у 4 наукових статтях у фахових виданнях України, 1 наукова стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, зокрема у періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача, 6 у збірниках тез матеріалів міжнародних наукових і науково-практичних конференціях та одній одноособовій монографії, присвяченій темі дисертаційного дослідження.

При цьому, як і будь-яке оригінальне дослідження, воно має окремі дискусійні положення.

1. У першому розділі дисертації автор зазначає, що ознаками фактичних шлюбних відносин є зокрема різностатевість (у фактичних шлюбних відносинах можуть перебувати тільки жінка та чоловік) та моногамність (відсутність зареєстрованого в органах державної реєстрації актів цивільного стану шлюбу як між особами, що спільно проживають, так і з будь-якою іншою особою). На мою думку, до ознаки моногамності слід також віднести вимогу непереховування у інших фактичних шлюбних відносин, яка визнається автором як вимога, яка ставиться до учасників фактичних шлюбних відносин. В той же час, невизначеним залишається питання про те, що робити, якщо факт перебування у фактичних шлюбних відносинах встановлено, а пізніше встановлюється факт одночасного перебування особи в інших фактичних шлюбних відносинах.

2. Потребує більш поглибленого вивчення пропозиції автора щодо державної реєстрації договору фактичного подружжя, в тому числі в аспекті визначення процедурного порядку такої реєстрації, суб'єктів, уповноважених здійснювати реєстраційні дії, порядку ведення такого реєстру та переліку суб'єктів, які матимуть до нього доступ.

3. Здобувач зазначає, що сімейне законодавство багатьох країн крім шлюбу передбачає існування цивільного партнерства як офіційно зареєстрованого сімейного союзу, який не є шлюбом, але підтверджений документально (як правило, у формі договору про цивільне партнерство) і має правові наслідки, які зближують його зі шлюбом. Автор зазначає, що в правовій доктрині вказується, що інститут зареєстрованого партнерства надав змогу державам забезпечити компроміс між неготовністю суспільства до сприйняття одностатевих шлюбів та необхідністю забезпечити права осіб однієї статі, не пов'язаних спорідненням, які перебували у фактично сімейних відносинах. Пізніше автор називає цивільні партнерства фактичними шлюбними відносинами. На нашу думку, слід все ж розмежовувати ці поняття, оскільки фактичні шлюбні відносини передусім притаманні різностатевим парам, а цивільні партнерства можуть бути сімейними союзами як одностатевих, так і різностатевих пар. В той же час, визнаємо, що легалізація фактичних шлюбних відносин в окремих державах відбулася саме через запровадження цивільного партнерства і надання учасникам фактичних шлюбних відносин статус партнерів, учасників відповідних зареєстрованих партнерств. У зв'язку із чим варто додатково обґрунтувати означену позицію щодо авторського розуміння фактичних шлюбних відносин та їх співвідношення із цивільними партнерствами.

4. Залишилися не чіткими позиції щодо випадків укладення договорів щодо правового режиму майна учасників фактичних шлюбних відносин, надання утримання тощо, які не є договором фактичного подружжя, передусім в аспекті істотних умов та порядку укладання таких договорів.

5. Додаткового пояснення потребує непоодиноке використання поняття «фактичне подружжя» та «фактичний шлюб» в дисертаційному дослідженні і чи автор розуміє ці поняття як синонімічні до понять «учасники фактичних шлюбних відносин» та «фактичні шлюбні відносини».

Слід зазначити, що викладені зауваження переважно мають дискусійний характер і тому суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вони викликані інтересом до цього дослідження, новизною та актуальністю питань, що розкриваються автором.

Висновок щодо рецензованого дослідження. Дисертаційна робота Лучковського Валентина Вікторовича на тему «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві» є послідовною, завершеною науковою працею, що має цілісний характер із цікавим насиченим змістом. Дисертація містить науково-обґрунтовані висновки, результати необхідних наукових узагальнень предмета, що досліджується, практичні рекомендації, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для науки сімейного права у галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право.

Робота має теоретичне та практичне значення та може бути рекомендована до розгляду в спеціалізованій вченій раді відповідного профілю з метою здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Кандидат юридичних наук, доцент Черняк О. Ю. зауважила, що у роботі Лучковського В. В. дотриманий баланс розкриття усіх наукових поглядів в межах обраного напрямку. Рецензент наголосила, що дисертація базується на джерельній базі, до якої включені наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, а також нормативно-правові акти що стосуються правового регулювання фактичних шлюбних відносин не лише за сімейним законодавством України, а й інших держав.

Окрім іншого, О. Ю. Черняк відзначила високий науковий рівень дисертаційного дослідження. Робота Лучковського В. В. характеризується оптимальною, продуманою дослідницькою стратегією та логікою розв'язання проблем, що підлягають науковому аналізу. Дисертант показав глибокі теоретичні та практичні знання досліджуваної тематики, вміння самостійно узагальнювати і аналізувати нормативні акти, загальну та спеціальну літературу, судову практику, робити науково обґрунтовані висновки, формулювати визначення правових понять і пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується науковими доказами, структурою роботи й обраною здобувачем методикою дослідження. Висновки й пропозиції роботи отримано із застосуванням традиційних й апробованих цивільно-правовою наукою методів (серед яких спеціальні та загальнонаукові методи дослідження). Структура роботи

є логічною. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів.

Дисертантом сформульовано об'єкт дослідження, а також його предмет. Мета дослідження визначена відповідно до його об'єкта та предмета, а саме визначення поняття, юридичної природи інституту фактичних шлюбних відносин та правових наслідків, які настають у зв'язку із визнанням факту їх наявності учасниками таких відносин та судом, який розглядає справу про встановлення факту, який має юридичне значення, формулювання наукових висновків та пропозицій щодо удосконалення сімейного законодавства України з предмету дослідження. Викладені у розділах основної частини роботи положення, переконують у тому, що відповідні питання теоретично і практично важливі і є недостатньо вивченими в сімейно-правовій науці. Праця базується на достатній джерельній базі (це роботи з сімейного права, законодавство іноземних країн, судові рішення). Зроблені по тексту дисертації посилання свідчать, що дослідження базується на працях науковців з зазначеної тематики, здобувачем детально проаналізовано нормативно-правові акти. Положення, висновки та пропозиції, що виносяться здобувачем на захист, додатково висвітлюють відомі в науці положення та сприяють продовженню і поглибленню досліджень фактичних шлюбних відносин у сімейному праві.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації обумовлюється тим, що дисертація Лучковського В. В. є одним з перших в Україні комплексних наукових досліджень поняття та правової природи фактичних шлюбних відносин в сімейному праві. Низка теоретичних положень, висновків і рекомендацій дисертанта мають наукову новизну і практичну значимість і є достатніми для роботи такого рівня.

На думку Черняк О. Ю., аргументованим є визначення правових наслідків фактичних шлюбних відносин майнового та немайнового характеру. Значущою також є пропозиція автора щодо необхідності запровадження інституту «договору фактичного подружжя» як альтернативи шлюбному договору для учасників фактичних шлюбних відносин, а також пропозиція визначати договір як юридичний факт, який свідчить про наявність фактичних шлюбних відносин, а момент набрання чинності цим договором – слід вважати моментом виникнення зазначених правовідносин, з цією метою слід автор обґрунтовано пропонує передбачити необхідність державної реєстрації таких договорів у окремому реєстрі.

Особливо цінним, на думку рецензента, є висновок здобувача у роботі щодо притаманності фактичним шлюбним відносинам таких ознак, як: строк; неанонімність; намір встановити стійкі відносини, притаманні шлюбу; ведення чоловіком та жінкою спільного господарства, спільного сімейного бюджету, взаємний характер турботи, утримання та піклування, наявність спільних дітей, їх спільне виховання; різностатевість та

моногамність; наявність правових наслідків шлюбу, передусім у майновій сфері, а частково – і в частині окремих особистих немайнових прав.

Рецензент відзначила науковий внесок здобувача щодо дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання підстав та правових наслідків фактичних шлюбних відносин у державах Європейського Союзу, суміжних з Україною держав та США, а також ряду інших держав.

Позитивно оцінюючи дисертацію В. В. Лучковського рецензент звернула увагу й на те, що у дисертаційному дослідженні мають місце суперечливі положення, які потребують пояснень. Зокрема, доцільно було б розглянути більш детально такі правові наслідки перебування у фактичних шлюбних відносинах як можливість встановлення походження дитини від батька – учасника фактичних шлюбних відносин з матір'ю дитини та можливість спільного усиновлення дитини аналогічно тому, як подібне усиновлення здійснює подружжя у зареєстрованому шлюбі. На жаль зазначені положення досліджені автором недостатньо, зокрема в частині дослідження і врахування відповідної судової практики та можливого удосконалення норм, які врегульовують зазначені питання.

Дисертант пропонує доповнити Сімейний кодекс України положенням, що сім'я створюється на підставі шлюбу, фактичних шлюбних відносин, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. Такий висновок автора потребує додаткового пояснення.

Дисертант пропонує доповнити статтю 126 Сімейного кодексу України положенням про те, що якщо мати дитини перебуває у фактичних шлюбних відносинах, закріплених договором фактичного подружжя, батьком дитини записується інший учасник договору. В такому випадку дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після припинення дії договору фактичного подружжя, походить від його учасників. На думку рецензента, дана пропозиція недоречна, крім випадку, якщо в договорі буде міститися факт визнання батьківства щодо спільної дитини. Пов'язувати ж походження дитини із фактом укладення договору фактичного подружжя створюватиме ризики у разі визнання такого договору недійсним, факту перебування учасника фактичних шлюбних відносин у інших фактичних відносинах або у зареєстрованому шлюбі.

Разом з цим, наявність окремих недоліків та дискусійних положень дисертації суттєво не зменшують її наукову значущість, не знижують позитивну оцінку роботи та її цінність.

Висновок щодо рецензованого дослідження. Дисертація є завершеною науковою працею, та може бути рекомендована до розгляду в разовій спеціалізованій вченій раді відповідного профілю з метою здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

Доктор юридичних наук, професор Омельчук О. М. Він зауважив, що дисертація Валентина Вікторовича присвячена актуальній темі – фактичні шлюбні відносини у сімейному праві.

Актуальні проблеми дисертаційного дослідження визначили характер та перелік поставлених дисертантом мети та задач. Автору вдалося досягти поставленої мети та вирішити задачі. Ознайомлення зі змістом дисертації Валентина Вікторовича дає підстави для таких висновків.

Дисертант виявив належний рівень знань фахової літератури, нормативно-правового матеріалу, правозастосовної практики, підняв низку дискусійних проблем, що підлягають осмисленню і відповідному їх рішенню.

Дисертантом застосовано різноманітні методи наукового аналізу досліджуваних проблем, проаналізовано наукову та навчальну літературу, енциклопедичні видання, зроблена критична оцінка положень чинного цивільного законодавства та його реалізація в судовій практиці.

На думку Омельчука О. М., правильним та своєчасним є висновок про те, що зарубіжний досвід правового регулювання фактичних шлюбних відносин дозволяє вказати на тому, що фактичні шлюбні відносини можуть визнаватися як такі, що мають юридичні наслідки як у випадку їх реєстрації, так і через їх визнання в судовому порядку. При цьому, права фактичного подружжя в цілому вужчі за права подружжя у зареєстрованому шлюбі і як правило стосуються спільності майна, набутого у фактичних шлюбних відносинах, права на утримання та спадкування, а в окремих випадках – також право на спільне усиновлення дітей. Допускається розширення або звуження прав учасників фактичних шлюбних відносин через укладання договору (договорів). Формування та легалізація інституту фактичних шлюбних відносин в цілому викликане як змінами у соціально-економічному житті суспільства, так і в практиці Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях визнав, що поняття сім'ї не обмежується стосунками на основі шлюбу і може охоплювати інші «сімейні» *de facto* зв'язки, коли сторони проживають разом поза шлюбом.

На його думку, заслуговує на увагу пропозиція щодо запровадження інституту «договору фактичного подружжя» як альтернативи шлюбному договору для учасників фактичних шлюбних відносин; запропоновано визначати договір як юридичний факт, який свідчить про наявність фактичних шлюбних відносин, а момент набрання чинності цим договором – слід вважати моментом виникнення зазначених правовідносин, з цією метою слід передбачити необхідність державної реєстрації таких договорів у окремому реєстрі; поряд із цим допустити укладання учасниками фактичних шлюбних відносин інших договорів, визначених ст. ст. 64, 78, 89 Сімейного кодексу України.

Разом з тим Омельчук О. М. вважає, що окремі проблеми теми не знайшли відповідного рішення і обґрунтування у роботі, зокрема щодо порядку державної реєстрації договору фактичного подружжя. Проте, вказаний недолік не знижує наукове значення і практичну цінність зазначеного дослідження. Робота завершується самостійними і аргументованими висновками, які логічно пов'язані із викладеним основним матеріалом. Тому, вважаючи на викладене зроблено висновок, що представлене наукове дослідження Валентина Лучковського «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві» відповідає спеціальності 081 «Право» та може бути рекомендоване до захисту.

Доктор юридичних наук, професор Гринько С.Д. зазначила, що інститут фактичних шлюбних відносин відіграє важливе значення і не міг не бути легалізованим, зважаючи на широке розповсюдження в Україні та в світі. Насамперед, його поширення було викликано неможливістю ряду осіб реєструвати шлюб у органах державної реєстрації актів цивільного стану або церкві у зв'язку із недосягненням шлюбного віку, різним віросповіданням, відсутністю згоди батьків одного із наречених на укладання шлюбу, наявність обмежень на укладання шлюбу після припинення попереднього шлюбу, невневненістю учасників фактичних шлюбних відносин у тривалості відносин, які виникають.

У цьому аспекті, велике значення відіграють норми Сімейного кодексу України, якими здійснюється визнання за учасниками фактичних шлюбних відносин окремих прав, передусім речових прав на спільне набуте у фактичних шлюбних відносинах майно, права на утримання у разі непрацездатності або у зв'язку із доглядом за дитиною віком до трьох років, можливості спадкування у четверту чергу за особою, яка перебувала із ним у фактичних шлюбних відносинах протягом тривалого часу, можливості спрощеного порядку встановлення походження спільної дитини від учасників фактичних шлюбних відносин та спільного усиновлення дитини.

В той же час, в правовій доктрині до цього часу точаться дискусії щодо правової природи фактичних шлюбних відносин, можливості розширення прав та обов'язків учасників фактичних шлюбних відносин, в тому числі в особистій немайновій сфері. Певною мірою дане дисертаційне дослідження дозволяє вирішити ряд теоретико-правових та прикладних проблем, які виникають у зазначеній сфері наукового дослідження.

Разом з тим, зазначила Гринько С.Д., дисертація не позбавлена певних недоліків. Зокрема слід було більшу увагу приділити особистим немайновим правовим наслідкам перебування у фактичних шлюбних відносинах, передусім тим, які непоіменовані у сімейному законодавстві. Це дозволило б автору зробити своє дослідження більш цілісним та комплексним та сприяло майбутній рекодифікації приватного права у тому напрямку, який обрав автор.

Професор Гринько С.Д. прийшла до висновку, що викладені

зауваження викликані інтересом до цього дослідження, новизною та актуальністю питань, що розкриваються автором, тому суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Валентина Лучковського «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві» відповідає галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право та вимогам підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії.

Доктор юридичних наук, доцент Нагнибіда В.І. зазначив, що дисертація Валентина Лучковського характеризується оптимальною, продуманою дослідницькою стратегією та логікою розв'язання проблем, що підлягають науковому аналізу. Висновки дисертації зроблено із застосуванням низки загальнонаукових та галузевих методів і прийомів, використання яких зумовлене її метою, задачами, предметом і об'єктом дослідження.

Структура дисертаційної роботи є продуманою і цілком логічною щодо предмету дослідження і поставленої мети. Для авторської концепції суттєве значення має кожен із розділів, оскільки такий виклад обґрунтовує висновки щодо фактичних шлюбних відносин у сімейному праві.

Зокрема слід підтримати позицію автора у висновку про те, що фактичні шлюбні відносини слід розглядати як правовідносини жінки та чоловіка, що спрямовані на виникнення сімейних прав та обов'язків, однак які не зареєстровані у органах державної реєстрації актів цивільного стану, а отже – не мають державного захисту в аспекті визнання за ними усіх правових наслідків шлюбу (крім окремих майнових прав та обов'язків щодо спільно набутого майна та аліментних зобов'язань).

Дисертант також правильно звертає увагу до зарубіжного досвіду правового регулювання у досліджуваній сфері, що дало змогу автору не тільки проаналізувати національне сімейне законодавство в порівняльному контексті, але й розробити пропозиції до його удосконалення.

На думку Володимира Івановича, при дослідженні фактичних шлюбних відносин слід було з'ясувати більш детально особливості захисту особистих немайнових прав учасників фактичних шлюбних відносин.

Доцентом було наголошено, що дисертація Валентина Лучковського є самостійною працею, має творчий характер, є завершеним науковим дослідженням, що за своєю актуальністю, новизною постановки та вирішення поставлених наукових проблем, теоретичним рівнем та практичною значимістю, достовірністю та обґрунтованістю одержаних результатів повністю відповідає вимогам підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії спеціальності 081 «Право».

Кандидат юридичних наук, доцент Лозінська С.В. відзначила актуальність теми дисертаційного дослідження, вдалу структуру дисертації, що дозволило дисертанту у достатній мірі виконати поставлені задачі. На її думку, на увагу заслуговує особливості підходу здобувача

щодо розкриття об'єкту дослідження через аналіз правової природи фактичних шлюбних відносин у сімейному праві, їх риси, структуру та правові наслідки, через дослідження їх в тому числі в історичному та порівняльно-правовому контексті.

Дисертантом дотримано високий науковий рівень проведення дослідження, що дозволило зробити необхідні для роботи висновки. Містить робота й ряд пропозицій практичного спрямування стосовно удосконалення чинного законодавства, які у цілому можуть бути підтримані на шляху їх впровадження в нормопроектувальній діяльності.

Вона вказала на те, що здобувач вдало запропонував проект змін до Цивільного та Сімейного кодексів України щодо вдосконалення правового регулювання фактичних шлюбних відносин.

Водночас, на думку Світлани Володимирівни, потребує додаткового обґрунтування запропонована автором класифікація особистих немайнових прав учасників фактичних шлюбних відносин.

Доцент Лозінська С.В. підтримала виступаючих у тому, що дисертація Валентина Лучковського є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що повністю відповідає вимогам підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії спеціальності 081 «Право».

Головуюча на засіданні - заступник завідувача кафедри цивільного права та процесу, канд. юрид. наук, доцент кафедри цивільного права та процесу Якимчук С.О. зазначила у підсумку, що дисертація Лучковського В. В. відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій, в тому числі вимогам, передбаченим пунктами 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167 та може бути рекомендована до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право у разовій спеціалізованій вченій раді.

За результатами обговорення дисертаційної роботи Валентина Вікторовича Лучковського на тему «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві» присутні вирішили запропонувати

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження **Лучковського Валентина Вікторовича** на тему «**Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві**», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку сімейного законодавства України, відбувається зміна підходів до визнання з боку держави союзів жінки та чоловіка, спрямованих на створення сім'ї. Якщо раніше правові наслідки визнавалися виключно за шлюбом, укладеним та зареєстрованим у встановленому законом порядку (спочатку – релігійним шлюбом, в подальшому – шлюбом, який зареєстрований органами державної реєстрації актів цивільного стану), а інші форми співжиття або засуджувалися, або не визнавалися як такі, які мають юридичне значення, то на даний час в Україні та державах Європейського Союзу відбувається розширення правових підстав створення сім'ї. Зокрема, протягом останнього часу в сімейному праві держав Європейського Союзу відбувається визнання нових сімейних союзів, таких як одностатеві шлюби та зареєстровані цивільні партнерства, а також визнання «традиційних» форм сімейних відносин, таких як релігійні шлюби (останні – передусім в державах Європи із значною роллю церкви). В Україні такі форми співжиття тільки обговорюються на рівні правової доктрини та окремих законопроектів, розроблених громадськими організаціями, однак поряд із цим в законодавстві України визнано правові наслідки за такою формою сімейного співжиття як фактичні шлюбні відносини. Останні відомі українській правовій традиції ще в період дії норм римського приватного права на землях Північного Причорномор'я, а надалі – через рецепцію цих норм канонічним правом й на інших українських землях).

Дійсно, одним із найдавніших сімейних союзів, який не є шлюбом, є проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без дотримання встановленого законодавством порядку укладення шлюбу (через здійснення релігійних обрядових дій, укладення угоди, реєстрацію в державних органах тощо). Зважаючи на те, що ст. 21 Сімейного кодексу України визнає єдиною формою шлюбу шлюб, зареєстрований в органах державної реєстрації актів цивільного стану, а інші форми сімейних відносин, в тому числі і ті, які ґрунтуються на релігійних нормах або на спільному проживанні або цивільно-правовому договорі партнерства, сімейне законодавство України не визнає такими, що призводять до виникнення прав та обов'язків подружжя. В той же час, як свідчить попередня (і сучасна) практика юридичне невизнання інших сімейних союзів не впливає на те, що особи, які в вступають у відповідні суспільні відносини отримують ряд прав та обов'язків, які хоч і не є подружніми, але є близькими до них. Чинний Сімейний кодекс України визнає ряд

правових наслідків фактичного шлюбу, аналогічних тим, які виникають у зв'язку із укладенням зареєстрованого шлюбу, передусім у сфері визначення правового режиму майна, набутого у фактичних шлюбних відносинах, а також у частині виникнення аліментних зобов'язань щодо фактичного подружжя. В той же час, зважаючи на те, що відповідно до ч. 2 ст. 9 Сімейного кодексу України, особи, які проживають однією сім'єю можуть врегулювати свої сімейні (родинні) відносини за договором (що зумовлює можливість виникнення й інших правових наслідків у фактичного шлюбу). Однак, як свідчить досвід країн ЄС, легалізація фактичних шлюбних відносин в Україні є недостатньою і їх учасники залишаються дискримінованими порівняно із подружжям у зареєстрованому шлюбі, особливо у спадкових та особистих немайнових відносинах, які виникають між ними. Необхідність вироблення компромісу між кращим правовим регулюванням таких відносин і захистом учасників нешлюбних сімейних союзів та забезпеченням пріоритету зареєстрованого шлюбу як єдиної підстави виникнення подружніх прав та обов'язків, підтверджує актуальність досліджень у сфері правового регулювання фактичних шлюбних відносин у сімейному праві.

Проблематика правової природи фактичних шлюбних відносин у сімейному праві викликає значний інтерес науковців – представників сімейно-правової доктрини. Зокрема, різні аспекти, пов'язані з проблематикою фактичних шлюбних відносин у сімейному праві, розглядаються у працях таких науковців у сфері сімейного права, як: Н.С. Андрєєва, О. А. Андрєєва, І. В. Апопій, Г. М. Ахмач, Е. М. Багач, О.О.Балко, Ю. В. Білоусов, О. В. Бобак, І. М. Бойків, В.І. Борисова, В.А. Ватрас, Н. Д. Вінтоняк, О.І. Войнаровська, Р.О. Гаврік, В.С. Гопанчук, Ю. Ю. Горобченко, О.І. Грічук, С.Д. Гринько, А.В. Гузь, Л.Є. Гузь, Н.М. Демиденко, М. М. Дякович, І. В. Жилінкова, Ю.О. Заїка, І. В.Злотник, Н.В. Іванюк, Т.О. Івашкова, О.М. Калітенко, Т.С. Кириченко, В.О. Кожевникова, І.Г. Козинець, І.О. Косарева, О.Ю. Косова, І.О. Костяшкін, Л.В. Красицька, В.В. Круковес, М.В.Логвінова, Х.М. Маркович, Г.К. Матвєєв, В.М. Махінчук, В.П.Мироненко, А.С. Назарова, О.М. Омельчук, С.А. Петреченко, В.В.Пророченко, О.В. Розгон, З.В. Ромовська, Д.І. Сидоренко, М.М.Слабан, А.В.Слепакова, О.В. Старчук, М.О. Стефанчук, Р.О. Стефанчук, Н.М. Тарусіна, О.А. Теличко, С. Я. Фурса, Є.О. Харитонов, Ю.С. Червоний, О. Ю. Черняк, Г. В. Чурпіта, С.П. Яковлева та ін. Тематиці фактичних шлюбних відносин були присвячені дисертаційні дослідження М. М. Виборнової, А.О. Овчатової-Редько, Л.В. Липець, Ю.О. Мельниченко (Пилипенко) та В. С. Паніна, певною мірою питання конкубіату торкалися дисертації М.І. Байрачної, І.Е. Ревуцької та О.І. Сафончик. У вище вказаних наукових працях були досліджені окремі теоретико-правові та прикладні проблеми визначення правової природи та наслідків фактичних шлюбних відносин у сімейному праві (в тому числі поняття фактичних шлюбних відносин, їх співвідношення із іншими сімейними відносинами, окремі історичні

аспекти розвитку законодавства, яке діяло на українських землях і врегульовувало фактичні шлюбні відносини, зарубіжного досвіду правового регулювання фактичних шлюбних відносин, процесуальних аспектів фактичних шлюбних відносин, особливостей реалізації окремих сімейних прав учасниками фактичних шлюбних відносин тощо. Ніяким чином не недооцінюючи внесок зазначених науковців в юридичну науку, можемо зазначити, що не усі проблемні моменти реалізації положень сімейного законодавства про фактичні шлюбні відносини, а також теоретико-правові проблеми визначення їх правової природи, отримали належне дослідження у правовій доктрині.

На підставі вище викладеного можна зробити висновок, що дослідження питання фактичних шлюбних відносин у сімейному праві є актуальним, має важливе теоретичне та практичне значення, що зумовило доцільність його проведення на рівні дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії з права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана відповідно до наукової теми кафедри цивільного права та процесу 2017-2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105, що є складовою частиною наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 29 жовтня 2018 року, протокол № 3.

Мета і завдання дослідження. Метою є визначення поняття, юридичної природи інституту фактичних шлюбних відносин та правових наслідків, які настають у зв'язку із визнанням факту їх наявності учасниками таких відносин та судом, який розглядає справу про встановлення факту, який має юридичне значення, формулювання наукових висновків та пропозицій щодо удосконалення сімейного законодавства України з предмету дослідження.

Досягнення вищезазначеної мети зумовлює постановку таких завдань:

- на підставі вивчення досягнень сімейно-правової доктрини здійснити аналіз теоретико-правових засад дослідження інституту фактичних шлюбних відносин в сімейному праві, їх поняття, структури та правової природи;
- виявити особливості становлення та розвитку законодавства, що діяло на українських землях, щодо правового регулювання фактичних шлюбних відносин;
- дослідити зарубіжний досвід правового регулювання фактичних шлюбних відносин;

– розкрити зміст майнових правових наслідків у фактичних шлюбних відносинах, в тому числі щодо права спільної сумісної власності на майно, набуте у фактичних шлюбних відносинах, отримання права на утримання з боку іншого учасника фактичних шлюбних відносин, набуття інших майнових прав, які встановлені чинним законодавством;

– розкрити правові наслідки перебування у фактичних шлюбних відносинах немайнового характеру;

– із врахуванням досягнень юридичної доктрини, зарубіжного досвіду та правозастосовчої практики обґрунтувати необхідність виділення інших правових наслідків перебування у фактичних шлюбних відносинах;

– викласти пропозиції та рекомендації теоретичного та практичного характеру щодо удосконалення чинного законодавства у розрізі теми дослідження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані із вступом у фактичні шлюбні відносини, з метою створення сім'ї, реалізації сімейних прав, інтересів та обов'язків, зміною або припиненням таких сімейних відносин, а також правовідносини, пов'язані із вирішенням питання про встановлення факту перебування жінки та чоловіка у фактичних шлюбних відносинах, реалізації правових наслідків фактичних шлюбних відносин у правозастосовчій практиці.

Предметом дослідження є фактичні шлюбні відносини у сімейному праві.

Методи дослідження. Достовірність результатів наукового дослідження забезпечується використанням низки методів: діалектичного, формально-логічного, системно-структурного, історико-правового, порівняльно-правового. Їх використання дозволило визначити правову природу фактичних шлюбних відносин у сімейному праві. Зокрема, використання *діалектичного методу* дослідження дало змогу розкрити зміст таких понять як «фактичні шлюбні відносини», «учасники фактичних шлюбних відносин», «правові наслідки фактичних шлюбних відносин», правову природу фактичних шлюбних відносин у сімейному праві (підрозділ 1.1), зміст правових наслідків фактичних шлюбних відносин (підрозділ 1.1). *Формально-логічний* метод дав можливість визначити поняття спільного проживання та усталеності сімейних відносин (підрозділ 1.1), а також з'ясувати особливості реалізації правових наслідків фактичних шлюбних відносин для їх учасників, органів державної влади, місцевого самоврядування, третіх осіб (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.2). Цей же метод використано у підрозділі 1.1 для відмежування поняття «фактичні шлюбні відносини» від інших подібних понять. *Системно-структурний* метод дозволив у підрозділі 1.1 сформулювати основні підходи до класифікації майнових правових наслідків фактичних шлюбних відносин, а у підрозділі 3.1 – розкритті видів правових наслідків немайнового характеру. У підрозділі 1.2 використано *історико-правовий* метод, що дозволило дослідити специфіку правового регулювання інституту фактичних шлюбних відносин за законодавством, яке діяло на українських

землях в минулому. *Порівняльно-правовий* метод дав змогу дослідити відмінності у визначенні поняття та основних правових наслідків фактичних шлюбних відносин за законодавством України та інших держав (підрозділ 1.3).

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним науковим дослідженням поняття та правової природи фактичних шлюбних відносин в сімейному праві. За результатами проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано низку наукових положень, що виносяться на захист.

Конкретними результатами наукового дослідження, що містять наукову новизну, слід визнати такі:

у перше:

1) визначено поняття «учасники фактичних шлюбних відносин» як жінка та чоловік, які добровільно, без примусу вступають у правовідносини з метою виникнення сімейних прав та обов'язків, однак які не зареєстрували їх як шлюб у органах державної реєстрації актів цивільного стану;

2) визначено поняття «правові наслідки фактичних шлюбних відносин» як зміни у правовому статусі жінки та чоловіка, які відбуваються у зв'язку із їх участю у фактичних шлюбних відносинах;

3) розмежовано правові наслідки фактичних шлюбних відносин майнового та немайнового характеру – до наслідків першого виду віднесено спільність набутого у фактичних шлюбних відносинах майна, право на утримання з боку іншого учасника фактичних шлюбних відносин, спільні права як батьків щодо дитини, права на утримання і на усиновлення дитини, а також інші майнові права та обов'язки, передбачені договором жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у зареєстрованому шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі щодо визначення правового режиму майна або про утримання у фактичних шлюбних відносинах; до наслідків другого виду віднесено права на встановлення походження дитини від батька – учасника фактичних шлюбних відносин з матір'ю дитини та право спільного усиновлення дитини аналогічно тому, як подібне усиновлення здійснює подружжя у зареєстрованому шлюбі, які прямо визначені у сімейному законодавстві та непоіменовані особисті немайнові права та обов'язки учасників фактичних шлюбних відносин, такі, як право на материнство, право на батьківство, право на розподіл сімейних обов'язків та на спільне вирішення питань сім'ї, зміст яких вужчий за відповідні права подружжя; інші особисті немайнові права, визначені як відповідні права подружжя, фактично можуть належати учасникам фактичних шлюбних відносин (крім права на зміну прізвища в порядку Сімейного кодексу України), однак не є такими, що потребують правового визначення та захисту;

4) обґрунтовано необхідність запровадження інституту «договору фактичного подружжя» як альтернативи шлюбному договору для учасників фактичних шлюбних відносин; запропоновано визначати договір

як юридичний факт, який свідчить про наявність фактичних шлюбних відносин, а момент набрання чинності цим договором – слід вважати моментом виникнення зазначених правовідносин, з цією метою слід передбачити необхідність державної реєстрації таких договорів у окремому реєстрі; поряд із цим допустити укладання учасниками фактичних шлюбних відносин інших договорів, визначених ст. ст. 64, 78, 89 Сімейного кодексу України;

5) обґрунтовано необхідність поширення положень ст. 1243 Сімейного кодексу України на учасників фактичних шлюбних відносин, передбачивши можливість укладення заповіту щодо майна, яке належить учасникам фактичних шлюбних відносин на праві спільної сумісної власності;

удосконалено:

б) поняття фактичних шлюбних відносин як правовідносин жінки та чоловіка, що спрямовані на виникнення сімейних прав та обов'язків, однак які не зареєстровані у органах державної реєстрації актів цивільного стану, а отже – не мають державного захисту в аспекті визнання за ними усіх правових наслідків шлюбу (крім окремих майнових прав та обов'язків щодо спільно набутого майна та аліментних зобов'язань);

7) перелік вимог, яким мають відповідати учасники фактичних шлюбних відносин, зокрема такими вимогами визначені наступні: вони повинні досягти 18-річного віку (однак допускаються відповідні відносини між особами 16-18 річного віку, якщо встановлення відносин між ними судом, відповідає інтересам цих осіб), мати дієздатність, в окремих випадках не перебувати у зареєстрованому шлюбі чи/та іншому фактичному шлюбі з іншими особами, а також не відноситися до осіб, визначених у ст. 26 Сімейного кодексу України як таких, що не можуть перебувати у шлюбі між собою;

8) існуючі в юридичній доктрині підходи щодо визначення ознак фактичних шлюбних відносин, зокрема виділено такі ознаки фактичних шлюбних відносин як: строк, тобто період існування фактичних шлюбних відносин, коли жінка та чоловік перебувають у сімейних відносинах без реєстрації шлюбу (має значення для відмежування фактичних шлюбних відносин від інших форм співжиття, однак не є обов'язковою ознакою); неанонімність, тобто взаємне виявлення подружніх відносин перед третіми особами; намір встановити стійкі відносини, притаманні шлюбу через наявність ustalених відносин між учасниками фактичних шлюбних відносин; різностатевість та моногамність (для окремих зарубіжних держав ця ознака не має значення); наявність правових наслідків шлюбу у сфері визначення правового режиму спільно набутого майна та визнання аліментних зобов'язань у фактичних шлюбних відносинах;

9) позиції науковців щодо наявності в учасника фактичних шлюбних відносин права на спадкування майна померлого учасника фактичних шлюбних відносин за законом не в четверту, а в першу чергу поряд із такими спадкоємцями, як батьки, діти та подружжя при збереженні

спадкування за четвертою чергою колишнього учасника фактичних шлюбних відносин, який прожив тривалий час із спадкодавцем;

набуло подальшого розвитку:

10) дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання підстав та правових наслідків фактичних шлюбних відносин у державах Європейського Союзу, суміжних з Україною держав та США, в частині наукового дослідження досвіду США у врегулюванні фактичних шлюбних відносин, можливості врахування зарубіжного досвіду в сімейному законодавстві України;

11) дослідження змісту законодавства, яке діяло на українських землях і врегульовувало фактичні шлюбні відносини в частині наукового дослідження періоду дії законодавства Великого князівства Литовського, Гетьманщини, Австро-Угорської імперії;

12) наукові позиції щодо розуміння впливу практики Європейського суду з прав людини на відновлення в європейському законодавстві інституту фактичних шлюбних відносин у вигляді зареєстрованого цивільного партнерства;

13) погляди науковців щодо правосуб'єктності учасників фактичних шлюбних відносин щодо розпорядження майном, яке знаходиться у спільній сумісній власності в частині обґрунтування необхідності надання згоди учасником фактичних шлюбних відносин на розпорядження іншим учасником фактичних шлюбних відносин спільним майном;

14) позиції науковців, які визначають необхідність розширення аліментних зобов'язань учасників фактичних шлюбних відносин іншими обов'язками, які має подружжя у зареєстрованому шлюбі.

Практичне значення отриманих результатів. Сформульовані в дисертації положення, висновки і пропозиції, можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – як підґрунтя для подальших загальнотеоретичних наукових досліджень поняття та правової природи фактичних шлюбних відносин в сімейному праві;

– у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Сімейне право», «Проблеми сімейного права» (Акт про реалізацію результатів дисертації аспіранта кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова Лучковського Валентина Вікторовича на тему: «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві» у освітній процес Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова);

– у нормотворчому процесі – для удосконалення сімейного законодавства у сфері визначення правових наслідків фактичних шлюбних відносин у сфері спадкування та особистій немайновій сфері (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження Лучковського Валентина Вікторовича у законотворчу діяльність);

– у правозастосовній діяльності судових та інших юрисдикційних органів – при вирішенні спорів, що виникають із сімейних правовідносин.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення й теоретичні висновки, на яких ґрунтується дисертація, а також рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства, обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, а також оприлюднено в тезах здобувача на науково–практичних конференціях, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації» (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року), Міжнародній науковій конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 р.), Міжнародній науковій конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 р.), V Міжнародній науково-практичній on-line конференції «Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів» (м. Суми, 20-21 травня 2021 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Реформування законодавства та державних інституцій: прогалини, досягнення та перспективи» (м. Рівне, 24-25 травня 2021 р.).

Публікації. Основні результати дисертації, висновки та пропозиції знайшли відображення у 11 наукових працях, у тому числі 4 статей – у наукових фахових для юридичних наук виданнях України, 1 стаття – в періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача (Art and Science, Естонія), 6 тез наукових доповідей – у збірниках матеріалів всеукраїнських і міжнародних науково–практичних конференцій.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лучковський В. В. Розвиток правового регулювання фактичних шлюбних відносин за сімейним законодавством, що діяло в Україні у Х-XXI ст. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3-4 (75-76). С. 190-199.
2. Лучковський В. В. До питання про поняття та ознаки фактичного шлюбу за сімейним правом України. *Art and Science*. 2021. Vol. 2. С. 97-111
3. Лучковський В. В. До питання про зміст прав та обов'язків жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1 (25). С. 88-93.
4. Лучковський В. В. До питання про особливості захисту прав осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах у судовій практиці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. № 64. С. 141-145.

5. Лучковський В. В. Правові наслідки перебування у фактичних шлюбних відносинах немайнового характеру. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 86-89.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Лучковський В. В. Права, які виникають із фактичних шлюбних відносин у сімейному праві у аспекті реалізації конституційних цінностей. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації» (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року). [у 2-х част.]. Частина 1. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 302-305.

7. Лучковський В. В. До питання про зарубіжний досвід правового регулювання фактичних шлюбних відносин. *Актуальні проблеми юридичної науки*: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 276-278.

8. Лучковський В. В. До питання про ознаки фактичних шлюбних відносин у правовій доктрині. *Актуальні проблеми юридичної науки*: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 173-176.

9. Лучковський В. В. Правовий режим майна жінки та чоловіка, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*: матеріали V Міжнародної науково-практичної on-line конференції (м. Суми, 20-21 травня 2021 р.). Суми: Сумський державний університет, 2021. С. 263-266.

10. Лучковський В. В. Право на утримання як правовий наслідок фактичних шлюбних відносин. *Реформування законодавства та державних інституцій: прогалини, досягнення та перспективи*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 24-25 травня 2021 р.). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 71-73.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана грамотною українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі.

Відповідність дисертації науковій спеціальності. Дисертаційна робота Лучковського Валентина Вікторовича на тему «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві» відповідає галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право.

Рекомендація дисертації до захисту. Дисертаційна робота Лучковського Валентина Вікторовича є одним з перших в Україні комплексним дослідженням поняття та правової природи фактичних шлюбних відносин в сімейному праві. Водночас дисертації притаманні окремі спірні моменти. Щодо неї може бути висловлено окремі недоліки, які, однак, не впливають на якість розкриття теми роботи та загальну позитивну оцінку.

Дисертація Лучковського Валентина Вікторовича на тему «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, та може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 Право.

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Лучковського Валентина Вікторовича на тему «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право.

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Лучковського Валентина Вікторовича на тему «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві» відповідає спеціальності 081 Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167.

3. Рекомендувати дисертацію Лучковського Валентина Вікторовича на тему «Фактичні шлюбні відносини у сімейному праві» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 Право.

Професорсько-викладацький склад кафедри цивільного права та процесу, кафедри міжнародного та європейського права, запрошені науково-педагогічні працівники з правом голосу, проголосували одноголосно:

«за» – 16; «проти» – немає; «утримались» – немає.

Головуюча на засіданні:

заступник завідувача кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова, доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук

Світлана ЯКИМЧУК

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового, земельного
та господарського права Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова

Іван КОСТЯШКІН

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

Олена ЧЕРНЯК

Підпис
ЗАСВІДЧУЮ:
Нач. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова

Підпис
ЗАСВІДЧУЮ:
Нач. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова

Підпис
ЗАСВІДЧУЮ:
Нач. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова

